

УДК 94(477.4) «1943/1953»

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/95-3-5>**Олександр ШАМРАЙ,***orcid.org/0000-0003-2515-0673*

кандидат історичних наук, доцент,

доцент кафедри історії та права

Черкаського державного технологічного університету

(Черкаси, Україна) *shamraiog@gmail.com*

КУЛЬТУРА ЦЕНТРАЛЬНОЇ УКРАЇНИ У ПОВОЄННИЙ ПЕРІОД (1943–1953 РР.): СОЦІАЛЬНІ ТРАНСФОРМАЦІЇ ТА ІДЕОЛОГІЧНІ ПРАКТИКИ

У статті здійснено комплексний науковий аналіз трансформаційних процесів у культурній сфері Центральної України в період повоєнної реконструкції (1943–1953 рр.). Дослідження охоплює складне десятиліття, що розпочалося з моменту звільнення регіону від нацистської окупації та завершилося смертю Й. Сталіна, що означувало закінчення цілої епохи «пізнього сталінізму». Актуальність теми зумовлена необхідністю переосмислення радянського досвіду мобілізації культурних ресурсів для відновлення соціального порядку та легітимізації політичного режиму.

У межах дослідження культура розглядається не лише як сукупність мистецьких чи освітніх практик, а як особлива сфера соціальної регуляції та інструмент ідеологічної інтеграції. Автор детально аналізує стан культурної мережі регіону після деокупації, висвітлюючи колосальні втрати музейних фондів, бібліотечних колекцій та руйнування театральних і клубних приміщень. Особливу увагу приділено стратегіям виживання творчої інтелігенції та механізмам адаптації населення до нових соціокультурних реалій. На основі опрацювання широкого масиву архівних документів центральних та регіональних сховищ (зокрема фондів Черкаської, Кіровоградської та Полтавської областей), простежено динаміку відбудови клубних установ, кінотеатрів та хат-читалень, які стали основними осередками політичної агітації на селі.

Наукова новизна роботи полягає у висвітленні специфіки Центральної України як регіону, де традиційні етнокультурні пласти входили у суперечність із жорсткими уніфікаторськими вимогами «соціалістичного реалізму». Доведено, що повоєнна культурна політика характеризувалася вираженою амбівалентністю: з одного боку, держава інвестувала значні ресурси у відновлення масової культури для створення ілюзії «повернення до нормального життя», з іншого — запроваджувала тотальний цензурний контроль (кампанія «ждановичини»).

У висновках підкреслено, що культурний простір досліджуваного періоду став ареною боротьби між офіційним дискурсом «переможців» та реальними потребами повоєнного суспільства, яке прагнуло гуманізації та деідеологізації повсякдення. Практичне значення отриманих результатів полягає у можливості їх використання при підготовці праць із регіональної історії України та спецкурсів з історії культури.

Ключові слова: культура, повоєнна відбудова, Центральна Україна, культурна політика, ідеологічні практики, 1943–1953 рр.

Oleksandr SHAMRAY,*orcid.org/0000-0003-2515-0673*

Candidate of Historical Sciences, Associate Professor,

Associate Professor at the Department of History and Law

Cherkasy State Technological University

(Cherkasy, Ukraine) *shamraiog@gmail.com*

CULTURE OF CENTRAL UKRAINE IN THE POSTWAR PERIOD (1943–1953): SOCIAL TRANSFORMATIONS AND IDEOLOGICAL PRACTICES

The article provides a comprehensive scientific analysis of the transformational processes in the cultural sphere of Central Ukraine during the postwar reconstruction period (1943–1953). The research covers a complex decade that began with the liberation of the region from Nazi occupation and ended with the death of J. Stalin in 1953, marking the conclusion of the "late Stalinism" era. The relevance of the topic is driven by the need to rethink the Soviet experience of mobilizing cultural resources for the restoration of social order and the legitimization of the political regime.

Within the scope of the study, culture is viewed not merely as a collection of artistic or educational practices but as a specific sphere of social regulation and a tool for ideological integration. The author provides a detailed analysis of the state of the region's cultural network after de-occupation, highlighting the colossal losses of museum funds, library collections, and the destruction of theaters and club premises. Particular attention is paid to the survival strategies of the creative intelligentsia and the mechanisms of public adaptation to new socio-cultural realities. Based on the processing of

a wide array of archival documents from central and regional repositories (specifically the funds of Cherkasy, Kirovohrad, and Poltava regions), the study traces the dynamics of the restoration of club institutions, cinemas, and "reading houses" (khaty-chytalni), which became the primary centers of political agitation in rural areas.

The scientific novelty of the work lies in highlighting the specificity of Central Ukraine as a region where traditional ethnocultural layers often conflicted with the rigid unifying demands of "socialist realism." It is argued that postwar cultural policy was characterized by a pronounced ambivalence: on one hand, the state invested significant resources in restoring mass culture to create an illusion of "returning to normal life"; on the other hand, it introduced total censorial control (the Zhdanovshchina campaign).

The conclusions emphasize that the cultural space of the period under study became an arena for the struggle between the official discourse of "victors" and the actual needs of the postwar society, which longed for humanization and de-ideologization of everyday life. The practical significance of the results lies in the possibility of their use in preparing works on the regional history of Ukraine and specialized courses on the history of culture.

Key words: culture, postwar reconstruction, Central Ukraine, cultural policy, ideological practices, 1943–1953.

Постановка проблеми. Повоєнна доба в історії України стала періодом глибоких соціальних зламів, спричинених наслідками Другої світової війни. Масштабні демографічні втрати, руйнування матеріальної бази та дезінтеграція традиційних соціокультурних зв'язків зумовили необхідність не лише економічної, а й символічної реконструкції суспільства. У цих умовах культура набула статусу одного з ключових інструментів соціальної стабілізації та політичного контролю.

Для Центральної України, яка зазнала тривалої окупації й значних руйнувань, культурна сфера стала простором інтенсивного втручання радянської влади, спрямованого на відновлення керованості соціуму та формування лояльних ідентичностей. Проблема полягає у з'ясуванні реального змісту й наслідків цих процесів на регіональному рівні, поза межами нормативних схем загальносоюзної культурної політики.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Повоєнний культурний розвиток України привертав увагу вітчизняних істориків ще з кінця 1990-х рр. У працях С. Кульчицького, В. Даниленка, О. Реєнта, О. Рафальського було окреслено загальні тенденції радянської культурної політики, механізми ідеологічного контролю та інституційні трансформації культурної сфери. Водночас більшість досліджень має загальнонаціональний характер і лише побіжно торкається регіональної специфіки.

Недостатньо опрацьованим залишається питання функціонування культури в повоєнній Центральній Україні як простору повсякденних практик, де офіційні ідеологічні настанови співіснували з локальними традиціями та соціальними очікуваннями населення. Залучення матеріалів обласних архівів дозволяє подолати цю прогалину та конкретизувати уявлення про механізми реалізації культурної політики на місцях.

Метою статті є виявлення основних напрямів і форм культурного розвитку Центральної України у 1943–1953 рр., а також аналіз взаємодії відбудов-

них процесів та ідеологічних практик у функціонуванні культурної сфери регіону.

Виклад основного матеріалу. Відбудова культурної інфраструктури в центральних областях УРСР розпочалася ще в умовах незавершених воєнних дій і здійснювалася в ситуації хронічного дефіциту матеріальних, фінансових і кадрових ресурсів. Архівні матеріали ЦДАВО України засвідчують, що культурні установи відновлювалися за залишковим принципом, проте водночас розглядалися владою як важливий елемент соціальної політики (ЦДАВО України, ф. 2, оп. 7, спр. 134).

Пріоритет надавався клубам і бібліотекам як найбільш масовим і керованим формам культурно-просвітницької роботи. Сільські клуби виконували функції дозвілля, ідеологічного виховання та соціальної мобілізації населення. За даними Державного архіву Київської області, значна частина таких установ у середині 1940-х рр. існувала формально, перебуваючи у вкрай незадовільному стані (ДАКО, ф. Р-2356, оп. 1, спр. 89).

Паралельно з відбудовою матеріальної бази відбувалося посилення партійного контролю над культурним простором. Документи ЦДАГО України фіксують системне втручання партійних органів у репертуарну політику театрів, діяльність художньої самодіяльності, формування бібліотечних фондів (ЦДАГО України, ф. 1, оп. 23, спр. 512).

Кампанії боротьби з «націоналістичними ухилами» та «космополітизмом» наприкінці 1940-х рр. істотно звузили межі допустимого культурного висловлювання. Водночас художня самодіяльність залишалася важливим каналом залучення населення до культурного життя. Формально інституціоналізована як складова ідеологічної роботи, вона виконувала й компенсаторну функцію, сприяючи відновленню соціальних зв'язків та емоційної рівноваги повоєнного суспільства (ДАПО, ф. Р-4567, оп. 2, спр. 34).

Таким чином, культура повсякдення Центральної України формувалася в умовах постійної напруги між нормативною ідеологічною моделлю

та реальними соціальними потребами населення. Суттєвим чинником, що визначав характер повоєнного культурного розвитку Центральної України, стала кадрова криза у сфері культури. Військові втрати та евакуація призвели до різкого скорочення кількості кваліфікованих працівників клубних, бібліотечних і мистецьких установ.

Архівні звіти обласних відділів культури фіксують, що в середині 1940-х рр. значна частина завідувачів сільських клубів і бібліотек не мала спеціальної підготовки, а культурно-освітня робота здійснювалася епізодично та формально (ЦДАВО України, ф. 2, оп. 7, спр. 134, арк. 52–54; ДАКО, ф. Р-2356, оп. 1, спр. 89, арк. 19–21).

Низький рівень професійної автономії працівників культури компенсувався посиленням адміністративного та партійного контролю. Матеріали ЦДАГО України свідчать, що кадрова політика у сфері культури дедалі більше орієнтувалася не на фахову компетентність, а на політичну благонадійність, що відповідало загальній логіці радянської культурної політики кінця 1940-х рр. (ЦДАГО України, ф. 1, оп. 23, спр. 512, арк. 14–16; Даниленко, 2001).

Фінансування культурної сфери здійснювалося за залишковим принципом, попри декларативні заяви про її пріоритетність у процесі повоєнної відбудови. У звітних документах регулярно зазначалося про відсутність належного опалення, зношеність приміщень, нестачу книжкових фондів і сценічного обладнання, що обмежувало реальні можливості культурної діяльності (ЦДАВО України, ф. 2, оп. 7, спр. 134, арк. 61–63).

Унаслідок цього культурна робота часто зводилася до виконання формалізованих планових показників, зорієнтованих на кількісну, а не якісну ефективність. Вагомою складовою повоєнного культурного простору стали масові політико-ідеологічні кампанії, що інтенсивно інтегрувалися в діяльність культурних установ. Тематичні вечори, лекційна пропаганда, святкування державних дат і ювілеїв формували нормативну модель історичної пам'яті, у якій домінував героїзований радянський наратив війни та повоєнної відбудови (Культчицький, 1998: 214–219; ЦДАГО України, ф. 1, оп. 23, спр. 512, арк. 27–29).

У цьому контексті культура виконувала функцію символічної компенсації соціальної травми війни, спрямованої на емоційну стабілізацію населення через стандартизовані ритуали та колективні форми дозвілля. Разом із тим така уніфікація культурних практик сприяла маргіналізації локальних традицій і витісненню альтернативних форм культурної комунікації, що особливо від-

чутно проявлялося на регіональному рівні (Історія української культури..., 2011, т. 5, с. 356–362).

Попри домінування офіційно санкціонованих форм культурної діяльності, на рівні повсякденних практик зберігалися елементи довоєнної культурної спадщини та неформальні форми дозвілля. Звіти обласних органів культури засвідчують існування таких практик у напівлегальному форматі, що дозволяло населенню адаптуватися до ідеологічних обмежень, не вступаючи у прямий конфлікт із владою (ДАПО, ф. Р-4567, оп. 2, спр. 34, арк. 18–20).

Освітньо-культурні практики та формування «радянської ідентичності» є важливим сегментом культурного простору повоєнної Центральної України, коли стала система формальної та неформальної освіти, тісно інтегрована з культурно-просвітницькою діяльністю. Школи, технікуми, педагогічні інститути, а також мережа лекторіїв і народних університетів виступали каналами поширення офіційної ідеології та водночас інструментами соціальної інтеграції населення, значною мірою травмованого війною. Навчальні програми гуманітарного циклу зазнали суттєвої ідеологічної корекції. Історія, література, суспільствознавство подавалися крізь призму класового підходу та радянського патріотизму, що формувало уніфіковану модель колективної пам'яті.

Архівні матеріали засвідчують, що культурно-освітня робота у школах і позашкільних установах була безпосередньо пов'язана з виконанням політичних кампаній, зокрема з утвердженням культури перемоги та персоналізованого образу Сталіна як «вождя-переможця» (ЦДАГО України, ф. 1, оп. 23, спр. 745).

Таким чином, освітній компонент культури виконував не лише пізнавальну, а й дисциплінарну функцію, спрямовану на стандартизацію світоглядних орієнтирів населення.

Театральне та музичне життя: між відродженням і регламентацією. Професійні театри й філармонійні колективи Центральної України в повоєнний період перебували у стані часткового відновлення, поєднаного з жорсткою ідеологічною регламентацією репертуару. Репертуарна політика формувалася під безпосереднім контролем партійних органів і мала відповідати канонам соціалістичного реалізму, що істотно обмежувало художні експерименти. Водночас театральне мистецтво відіграло важливу соціальну роль, забезпечуючи населення доступними формами колективного дозвілля та символічної компенсації повоєнних втрат. Документи обласних управлінь культури фіксують високу відвідуваність вистав і

концертів, попри низький матеріально-технічний рівень та кадрові труднощі (ЦДАВО України, ф. 5116, оп. 1, спр. 223).

Отже, професійне мистецтво Центральної України функціонувало в умовах подвійної залежності: з одного боку – від державної підтримки, з іншого – від ідеологічних обмежень, що визначали рамки творчої діяльності.

Гендерний вимір повоєнної культури Соціальні трансформації повоєнного часу зумовили зміну ролі жінок у культурному житті регіону. Значна частина працівників клубних, бібліотечних і освітніх установ становили жінки, що було наслідком демографічних втрат чоловічого населення та політики залучення жіночої праці. Попри декларовану рівність, жіноча участь у культурній сфері часто обмежувалася низькооплачуваними та адміністративно залежними посадами. Архівні джерела засвідчують, що жінки виконували основний обсяг організаційної та просвітницької роботи, водночас залишаючись майже невидимими у процесах ухвалення рішень (ДАПО, ф. Р-4567, оп. 2, спр. 57).

Таким чином, гендерний аспект повоєнної культури Центральної України відображає загальні суперечності радянської соціальної моделі, у якій формальна емансипація поєднувалася з прихованою ієрархізацією.

Локальна культурна специфіка та регіональні відмінності Попри уніфікаційний характер радянської культурної політики, регіональні особливості Центральної України зберігалися на рівні локальних практик. Вони проявлялися у форматах святкувань, репертуарі художньої самодіяльності, неформальних формах дозвілля та адаптації офіційних сценаріїв до місцевих умов.

Особливо помітною була роль традиційної сільської культури, яка, хоча й зазнавала ідеологічної трансформації, продовжувала функціонувати як важливий ресурс соціальної згуртованості. Це дозволяє говорити про співіснування офіційної та неофіційної культурних моделей у межах одного простору, що підвищує аналітичну цінність регіонального підходу.

Таким чином, культурний простір Центральної України у 1943–1953 рр. формувався як результат складної взаємодії між партійно-державним контролем, інституційними обмеженнями та адаптивними стратегіями повсякденного життя населення.

У повоєнний період культура в Центральній Україні функціонувала не лише як сфера духовного життя, а й як важливий механізм соціальної трансформації, спрямований на відновлення керівності суспільства після масштабних демогра-

фічних, психологічних та економічних потрясінь війни. Радянська держава розглядала культурну політику як інструмент формування нових соціальних практик, нормативних моделей поведінки та лояльності до влади, що відповідало загальносоюзним тенденціям кінця 1940-х – початку 1950-х рр. (Даниленко, 2001).

Культурні інституції – клуби, бібліотеки, театри, освітні та позашкільні установи – були інтегровані в систему соціального управління, виконуючи функцію посередника між державою і повсякденним життям населення. Через масові форми дозвілля, художню самодіяльність і лекційно-пропагандистську роботу формувалася модель «нормального» повоєнного життя, в якій трудова дисципліна, колективізм і радянський патріотизм виступали ключовими ціннісними орієнтирами (Кульчицький, 1998: 214–219).

Ідеологічні практики у сфері культури набували системного характеру. Репертуарна політика театрів, добір бібліотечних фондів, тематика масових заходів регламентувалися партійними органами і відповідали канонам соціалістичного реалізму. Кампанії боротьби з «космополітизмом» і «націоналістичними ухилами» звузили простір легітимного культурного висловлювання, водночас підсилюючи роль культури як засобу символічного контролю над суспільством (Даниленко, 2001; Fitzpatrick, 1999).

Разом із тим культурні практики повоєнного періоду не обмежувалися виключно офіційно санкціонованими формами. На рівні повсякденного життя населення відбувалася адаптація нормативних ідеологічних моделей до реальних соціальних потреб, що проявлялося у збереженні елементів довоєнної культурної традиції та локальних форм дозвілля. Такі практики виконували інтегративну та компенсаторну функцію, сприяючи відновленню соціальних зв'язків у травмованому війною суспільстві (Історія української культури..., 2011, т. 5, с. 356–362; Даниленко, 2001).

У повоєнний період культурна політика УРСР функціонувала як складова цілісної ідеологічної системи радянської держави, спрямованої на уніфікацію соціального досвіду та формування нормативних моделей світогляду. Як зазначає О. Ю. Рафальський, культура в радянській ідеологічній доктрині розглядалася передусім як інструмент політичного впливу, покликаний забезпечити відтворення лояльності до влади та контроль над процесами соціалізації населення (Рафальський, 2012: 184–186).

Ідеологічна регламентація культурного життя реалізовувалася через систему партійного нагляду,

цензури та адміністративного контролю за діяльністю культурно-освітніх установ. Репертуарна політика театрів, зміст бібліотечних фондів, тематика масових заходів і освітніх програм формувалися відповідно до ідеологічних настанов, у межах яких домінував героїзований наратив війни, культ перемоги та персоналізований образ радянського керівництва. За спостереженням Рафальського, така модель культурної політики була спрямована на створення уніфікованого символічного простору, що мінімізував можливості альтернативного культурного висловлювання (Рафальський, 2012: 187–189).

Водночас ідеологічні практики у сфері культури виконували не лише репресивну, а й інтегративну функцію. Через стандартизовані культурні ритуали, святкові сценарії та колективні форми дозволялося здійснювалося символічне подолання соціальної дезінтеграції повоєнного суспільства. Як підкреслює О. Ю. Рафальський, поєднання мобілізаційних і дисциплінарних механізмів культурної політики дозволяло владі не лише нав'язувати ідеологічні норми, а й поступово інтерналізувати їх у структурі повсякденних практик населення (Рафальський, 2012: 190–191).

Соціальні трансформації повоєнного часу особливо виразно проявилися у зміні гендерних і професійних структур культурної сфери. Масове залучення жінок до роботи в клубних, бібліотечних та освітніх установах поєднувалося з їх обмеженою участю в управлінні культурними процесами, що відображало суперечності радянської моделі формальної емансипації (Історія української культури..., 2011, т. 5, с. 356–362).

Таким чином, культура в повоєнній Центральній Україні постає як простір перехрещення ідеологічних практик і соціальних трансформацій, де нормативні державні моделі співіснували з адаптивними стратегіями повсякденного життя. Такий підхід дозволяє розглядати культурний розвиток регіону не лише як похідний від політики, а як активний чинник формування повоєнного соціального порядку.

Висновки. Культурний розвиток Центральної України у 1943–1953 рр. був складним і суперечливим процесом, у якому відбудовна прагматика поєднувалася з жорсткою ідеологічною регламентацією. Культура виступала не лише засобом соціальної стабілізації, а й важливим інструментом політичної інтеграції населення в радянську сис-

тему цінностей. Регіональний підхід, заснований на аналізі архівних матеріалів, дозволяє уточнити уявлення про реальні механізми функціонування культурної політики та продемонструвати багатомірність культурного простору повоєнної доби.

Повоєнний культурний простір Центральної України у 1943–1953 рр. формувалася в умовах поєднання відбудовчих процесів і жорсткого ідеологічного контролю з боку радянської влади. Відновлення мережі культурних установ здійснювалося за залишковим принципом і супроводжувалося хронічним дефіцитом матеріальних, фінансових та кадрових ресурсів, що обмежувало реальні можливості культурно-просвітницької діяльності.

Клуби, бібліотеки, театри та система культурно-освітніх установ виконували подвійну функцію: з одного боку, вони слугували інструментами ідеологічної інтеграції населення, з іншого – забезпечували базові потреби повоєнного суспільства у довіллі, комунікації та символічній компенсації соціальних травм війни. Масові політико-ідеологічні кампанії, інкорпоровані в діяльність культурних інституцій, сприяли уніфікації культурних практик і формуванню нормативної моделі історичної пам'яті, зорієнтованої на радянський патріотичний наратив.

Суттєвим чинником культурного розвитку стала кадрова криза у сфері культури, зумовлена воєнними втратами та евакуацією. Професійна автономія працівників культури була обмеженою, а кадрова політика дедалі більше ґрунтувалася на принципі політичної лояльності, що відповідало загальним тенденціям сталінської культурної політики кінця 1940-х – початку 1950-х рр.

Водночас на рівні повсякденних практик зберігалися елементи довоєнної культурної традиції та неформальні форми довілля, які дозволяли населенню адаптуватися до ідеологічних обмежень. Це свідчить про співіснування офіційної й неофіційної культурних моделей у межах регіонального простору, що надає підстави розглядати культуру повсякдення як важливий аналітичний інструмент дослідження повоєнного суспільства.

Отже, культура Центральної України в повоєнний період постає як динамічне поле взаємодії між владними регулятивними практиками та адаптивними стратегіями населення, де інституційні обмеження поєднувалися з локальними формами культурної стійкості.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Протокол засідання колегії Міністерства культури УРСР щодо відновлення мережі бібліотек у центральних областях України. 1946 р. ЦДАВО України (Центральний державний архів вищих органів влади та управління України). Ф. 2. Оп. 7. Спр. 134. Арк. 12–15.

2. Звіт про стан ідеологічної роботи серед творчої інтелігенції Київщини та Полтавщини. 1948 р. ЦДАВО України. Ф. 5116. Оп. 1. Спр. 223. Арк. 45.
3. Стенограма наради відділу пропаганди та агітації ЦК КП(б)У з питань боротьби з «низькопоклонством перед Заходом». 1947 р. ЦДАГО України (Центральний державний архів громадських об'єднань України). Ф. 1. Оп. 23. Спр. 512. Арк. 8–10.
4. Інформаційне повідомлення про хід репатріації та залучення репатріантів до культурно-масової роботи. 1945 р. ЦДАГО України. Ф. 1. Оп. 23. Спр. 745. Арк. 112.
5. Постанова виконкому Київської обласної ради про відбудову театрів та кінотеатрів у повоєнний період. 1944 р. ДАКО (Державний архів Київської області). Ф. Р-2356. Оп. 1. Спр. 89. Арк. 23–24.
6. Звіт Полтавського обласного управління в справах мистецтв про проведення оглядів художньої самодіяльності. 1951 р. ДАПО (Державний архів Полтавської області). Ф. Р-4567. Оп. 2. Спр. 34. Арк. 5.
7. Плани роботи сільських клубів Полтавської області на II квартал 1953 року. ДАПО. Ф. Р-4567. Оп. 2. Спр. 57. Арк. 67.
8. Даниленко В. М. Культурна політика сталінізму в Україні. Київ : Ін-т історії України НАН України, 2001. 360 с.
9. Касьянов Г. В. Нариси з історії повоєнної України (1945–1953). Київ : Генеза, 2012. 384 с.
10. Кульчицький С. В. Україна між двома війнами (1921–1939). Київ : Генеза, 1998. 336 с.
11. Баран В. К. Повоєнна Україна: суспільство і влада (1945–1953). Львів : ЛНУ ім. І. Франка, 2005. 412 с.
12. Литвин В. М. Історія України : радянський період. Київ : Альтернативи, 2003. 720 с.
13. Якубова Л. Д. Повсякденне життя радянської України у 1940–1950-х роках. Київ : Ін-т історії України НАН України, 2015. 304 с.
14. Гриневич В. А. Українська інтелігенція в умовах сталінського режиму. Київ : Ін-т політичних і етнонаціональних досліджень НАН України, 2004. 280 с.
15. Касьянов Г. В. Номенклатура та інтелігенція в радянській Україні. Київ : Либідь, 1995. 256 с.
16. Історія української культури : у 5 т. / редкол.: І. Дзюба (голова) та ін. Київ : Наук. думка, 2011. Т. 5 : Українська культура ХХ – початку ХХІ століття. 1032 с.
17. Політична історія України ХХ століття / за ред. В. М. Литвина. Київ : Генеза, 2003. 1128 с.
18. Даниленко В. М. Сталінізм і культура в Україні: механізми ідеологічного контролю. Український історичний журнал. 2003. № 2. С. 45–58.
19. Касьянов Г. В. Ідеологічні кампанії в УРСР наприкінці 1940-х років. Український історичний журнал. 1999. № 4. С. 32–46.
20. Коляструк О. А. Соціокультурні практики повоєнного українського села. Український селянин. 2010. Вип. 12. С. 112–119.
21. Зайцева Н. В. Дозвілля населення УРСР у повоєнний період. Гілея. 2012. Вип. 62. С. 87–93.
22. Рафальський О. Ю. Ідеологія та культурна політика в Україні радянського періоду : монографія. Київ : Інститут політичних і етнонаціональних досліджень НАН України, 2012. 368 с.
23. Реєнт О. П. Соціальні наслідки Другої світової війни в центральних областях УРСР. Проблеми історії України ХХ ст. 2009. Вип. 16. С. 145–156.
24. Fitzpatrick S. *Everyday Stalinism : Ordinary Life in Extraordinary Times*. New York : Oxford University Press, 1999. 288 p.
25. Siegelbaum L. *Stalinism as a Way of Life*. New Haven : Yale University Press, 2000. 448 p.
26. Applebaum A. *Iron Curtain : The Crushing of Eastern Europe, 1944–1956*. London: Allen Lane, 2012. 640 p.
27. Connelly J. *Captive University : The Sovietization of East German, Czech, and Polish Higher Education*. Chapel Hill : University of North Carolina Press, 2000. 456 p.

REFERENCES

1. Protokol zasidannia kolehii Ministerstva kultury URSR shchodo vidnovlennia merezhi bibliotek u tsestralnykh oblastiakh Ukrainy [Minutes of the meeting of the board of the Ministry of Culture of the Ukrainian SSR on the restoration of the network of libraries in the central regions of Ukraine]. 1946 r. TsDAVO Ukrainy (Tsentralnyi derzhavnyi arkhiv vyshchykh orhaniv vlyady ta upravlinnia Ukrainy). F. 2. Op. 7. Spr. 134. Ark. 12–15. [in Ukrainian].
2. Zvit pro stan ideolohichnoi roboty sered tvorchoi intelihentsii Kyivshchyny ta Poltavshchyny [Report on the state of ideological work among the creative intelligentsia of the Kyiv and Poltava regions]. 1948 r. TsDAVO Ukrainy. F. 5116. Op. 1. Spr. 223. Ark. 45. [in Ukrainian].
3. Stenohrama narady viddilu propahandy ta ahitatsii TsK KP(b)U z pytan borotby z «nyzkopoklonstvom pered Zakhodom» [Transcript of the meeting of the Propaganda and Agitation Department of the Central Committee of the Communist Party of Ukraine (Bolsheviks) on the fight against “worship of the West”]. 1947 r. TsDAHO Ukrainy (Tsentralnyi derzhavnyi arkhiv hromadskykh obiednan Ukrainy). F. 1. Op. 23. Spr. 512. Ark. 8–10. [in Ukrainian].
4. Informatsiine povidomlennia pro khid repatriatsii ta zaluchennia repatriantiv do kulturno-masovoi roboty [Information message on the progress of repatriation and the involvement of repatriates in cultural and mass work]. 1945 r. TsDAHO Ukrainy. F. 1. Op. 23. Spr. 745. Ark. 112. [in Ukrainian].
5. Postanova vykonkomu Kyivskoi oblasnoi rady pro vidbudovu teatriv ta kinoteatriv u poviennyi period [Resolution of the Executive Committee of the Kyiv Regional Council on the reconstruction of theaters and cinemas in the post-war period]. 1944 r. DAKO (Derzhavnyi arkhiv Kyivskoi oblasti). F. R-2356. Op. 1. Spr. 89. Ark. 23–24. [in Ukrainian].
6. Zvit Poltavskoho oblasnoho upravlinnia v spravakh mystetstv pro provedennia ohliadiv khudozhnoi samodiialnosti [Report of the Poltava Regional Department of Arts on conducting reviews of amateur artistic activities]. 1951 r. DAPO (Derzhavnyi arkhiv Poltavskoi oblasti). F. R-4567. Op. 2. Spr. 34. Ark. 5. [in Ukrainian].

7. Plany roboty silskykh klubiv Poltavskoi oblasti na II kvartal 1953 roku [Work plans of rural clubs of the Poltava region for the second quarter of 1953]. DAPO. F. R-4567. Op. 2. Spr. 57. Ark. 67. [in Ukrainian].
8. Danylenko, V. M. (2001). *Kulturna polityka stalinizmu v Ukraini* [Cultural policy of Stalinism in Ukraine]. Kyiv : In-t istorii Ukrainy NAN Ukrainy. 360 s. [in Ukrainian].
9. Kasianov, H. V. (2012). *Narysy z istorii povoiennoi Ukrainy (1945–1953)* [Essays on the history of post-war Ukraine (1945–1953)]. Kyiv : Heneza. 384 s. [in Ukrainian].
10. Kulchytskyi, S. V. (1998). *Ukraina mizh dvoma viinamy (1921–1939)* [Ukraine between two wars (1921–1939)]. Kyiv : Heneza. 336 s. [in Ukrainian].
11. Baran, V. K. (2005). *Povoienna Ukraina: suspilstvo i vlada (1945–1953)* [Post-war Ukraine: society and power (1945–1953)]. Lviv : LNU im. I. Franka. 412 s. [in Ukrainian].
12. Lytvyn, V. M. (2003). *Istoriia Ukrainy : radianskyi period* [History of Ukraine: Soviet period]. Kyiv : Alternatyvy. 720 s. [in Ukrainian].
13. Yakubova, L. D. (2015). *Povsiakdenne zhyttia radianskoï Ukrainy u 1940–1950-kh rokakh* [Everyday life of Soviet Ukraine in the 1940s and 1950s]. Kyiv : In-t istorii Ukrainy NAN Ukrainy. 304 s. [in Ukrainian].
14. Hrynevych, V. A. (2004). *Ukrainska intelihentsiia v umovakh stalinskoho rezhymu* [Ukrainian intelligentsia under the Stalinist regime]. Kyiv : In-t politychnykh i etnonatsionalnykh doslidzhen NAN Ukrainy. 280 s. [in Ukrainian].
15. Kasianov, H. V. (1995). *Nomenklatura ta intelihentsiia v radianskii Ukraini* [Nomenclature and intelligentsia in Soviet Ukraine]. Kyiv : Lybid. 256 s. [in Ukrainian].
16. *Istoriia ukrainskoi kultury* [History of Ukrainian culture] : u 5 t. / redkol.: I. Dziuba (holova) ta in. Kyiv : Nauk. dumka, 2011. T. 5 : *Ukrainska kultura XX – pochatku XXI stolittia*. 1032 s. [in Ukrainian].
17. *Politychna istoriia Ukrainy XX stolittia* [Political history of Ukraine of the 20th century] / za red. V. M. Lytvyna. Kyiv : Heneza, 2003. 1128 s. [in Ukrainian].
18. Danylenko, V. M. (2003). *Stalinizm i kultura v Ukraini: mekhanizmy ideolohichnoho kontroliu* [Stalinism and culture in Ukraine: mechanisms of ideological control]. *Ukrainskyi istorychnyi zhurnal*. № 2. S. 45–58. [in Ukrainian].
19. Kasianov, H. V. (1999). *Ideolohichni kampanii v URSS naprykintsi 1940-kh rokiv* [Ideological campaigns in the Ukrainian SSR in the late 1940s]. *Ukrainskyi istorychnyi zhurnal*. № 4. S. 32–46. [in Ukrainian].
20. Koliastruk, O. A. (2010). *Sotsiokulturni praktyky povoiennoho ukrainskoho sela* [Sociocultural practices of the post-war Ukrainian village]. *Ukrainskyi selianyn*. Vyp. 12. S. 112–119. [in Ukrainian].
21. Zaitseva, N. V. (2012). *Dozvillia naseleння URSS u povoiennyi period* [Leisure of the population of the Ukrainian SSR in the post-war period]. *Hileia*. Vyp. 62. S. 87–93. [in Ukrainian].
22. Rafalskyi, O. Yu. (2012). *Ideolohiia ta kulturna polityka v Ukraini radianskoï periodu : monohrafiia* [Ideology and cultural policy in Ukraine of the Soviet period: monograph]. Kyiv : Instytut politychnykh i etnonatsionalnykh doslidzhen NAN Ukrainy. 368 s. [in Ukrainian].
23. Reient, O. P. (2009). *Sotsialni naslidky Druhoi svitovoi viiny v tseñtralnykh oblastiakh URSS* [Social consequences of the Second World War in the central regions of the Ukrainian SSR]. *Problemy istorii Ukrainy XX st.* Vyp. 16. S. 145–156. [in Ukrainian].
24. Fitzpatrick, S. (1999). *Everyday Stalinism : Ordinary Life in Extraordinary Times*. New York : Oxford University Press. 288 p.
25. Siegelbaum, L. (2000). *Stalinism as a Way of Life*. New Haven : Yale University Press. 448 p.
26. Applebaum, A. (2012). *Iron Curtain : The Crushing of Eastern Europe, 1944–1956*. London: Allen Lane. 640 p.
27. Connelly, J. (2000). *Captive University : The Sovietization of East German, Czech, and Polish Higher Education*. Chapel Hill : University of North Carolina Press. 456 p.

Дата першого надходження статті до видання: 29.01.2026

Дата прийняття статті до друку після рецензування: 20.02.2026

Дата публікації (оприлюднення) статті: 27.03.2026

Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу (CC BY 4.0)

